

Fejezetek a győri nyomdászat történetéből

1. A STREIBIG-NYOMDA (1727–1850)

Horváth József

A győri nyomdászat történetével több kutató foglalkozott már. A sort Pitroff Pál kezdte 1915-ben megjelent kötetével, melyben a kezdetektől 1850-ig jutott el, különös tekintettel az időszaki sajtó történetére, de sok hasznos adalékkal szolgálva a város első nyomdájának történetével kapcsolatosan is. Nagyobb ívű, esszészerű áttekintéssel 1981-ben Zöld Ferenc, 2002-ben Horváth Sándor Domonkos ajándékozta meg a téma iránt érdeklődőket; míg a mesterséget maga is űző Fias István emlékeit tette közzé 1977-ben. A 19. század második felének győri nyomdáiról Kovács Katalin adott közre alapos tanulmányt. Többen foglalkoztak egy-egy officina történetével; ezek sorát igyekeztem gyarapítani magam is a Streibig-nyomda történetéről írott tanulmányommal.

Jelen – három részesre tervezett – sorozatom már csupán terjedelmi okokból sem vállalkozhat a téma teljességre törekvő bemutatására, hiszen – amint az Fias István említett munkájából világosan kiderül – az államosításig 24 nyomda múltját

Calendarium Jaurinense ...
1728 (címlap)

Miskolczy Ferenc: Manuale chirurgicum (címlap)

kellene számba vennem, melyek a tulajdonosváltások miatt együttesen 58-féle nevet viseltek... Így csupán vázlatos áttekintéssel szolgálhatok az alábbiakban.

Azt, hogy ebben a vázlatos áttekintésben egy teljes részt a Streibig-nyomda történetének bemutatására szánok, legalább három – általam lényegesnek tartott – szempont indokolja:

- ♦ a város első nyomdája volt, mely 123 éven keresztül működött a család tulajdonában;
- ♦ fennállása alatt végig egyedüli nyomdaként működött Győrött, így e néven való megszűnését – más tulajdonoshoz kerülését – joggal tekinthetjük korszakhatárnak a város nyomdászatának történetében;
- ♦ országosan is a jelentősebb tipográfiák közé tartozott: Markos Béla 1971-ben megjelent, az 1712 és 1800 közötti hazai könyvtermést összeítő kimutatása szerint ezen időszakban az ország ötödik legtermékenyebb nyomdája volt!

Az alábbiakban először a nyomda tulajdonosairól szólok röviden, majd működésének fontosabb jellemzőit igyekszem áttekinteni.

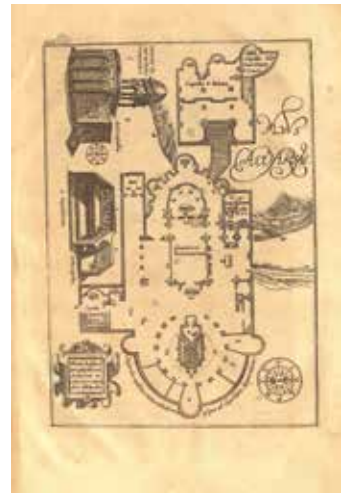
Előbb a 18. századot vizsgálom, érintve a nyomda termékeinek nyelvi és tematikai megoszlását, kiemelve néhány fontosabb, illetve érdekesebb kiadványát, valamint utalva az ide kötődő szerzők körére; majd a 19. századról szólok hasonló szempontok szerint, a könyvek mellett kitérve a korszak legvégén megjelenő időszaki kiadványokra is.

Kováts László István: *Deus pugnans et vincens* (címlap)

Jerosolimitana peregrinatio (címlap)

Jerosolimitana peregrinatio (térképábrázolás)

Stehenich János: *Luctus sacerdotalis* (címlap)

A STREIBIG-DINASZTIÁRÓL

A győri nyomda alapítója, Joseph Anton Streibig 1708-ban az alsó-ausztriai Wildberg városában kezdte könyvnyomtató tevékenységét. 1719-ben került Kismartonba, ahol a herceg Esterházy-család szolgálatába

állt, de két évvel később már Sopronban dolgozott. Innen települt át Győrbe az újonnan kinevezett püspök, Ludwig Philipp Sinzendorff hívására. Hogy mikor, azzal kapcsolatosan sokáig megoszlottak a vélemények: 1726 és 1731 közötti időpontokkal találkozhatunk a régebbi szakirodalomban. Pernes Gyula 1977-ben megjelent publikációja döntötte el végleg a kérdést: ő hívta fel a figyelmet az 1728. évre kiadott győri kalendáriumnak a győri Kisfaludy Károly Megyei Könyvtárban meglévő példányára, mely az első ismert győri nyomtatványnak tekinthető. A nyomda első működési helye a Püspökvár közelében, a Káptalándombon lehetett; maga Joseph Anton Streibig kiadványain a „Typographus ep[isco]palis” – azaz püspöki könyvnyomtató – címet használja.

Joseph Anton Streibig 1736-ig állt a győri nyomda élén; ekkor adta át a vállalkozást fiának, Gregor Johann Streibignek, aki azt csaknem fél évszázadig vezette tovább. (Több kutató az

átadás tényéből kiindulva ezt az időpontot tekintette a nyomdaalapító halálévének; a városi jegyzőkönyvekből azonban tudjuk, hogy 1744-ben még vásárolt egy házat Győrött az Apáca utcában; valószínűleg ide költözhetett az akkor már fia által vezetett műhely is.) Működésének első negyedszázada a nyomda első fénykora, mind az innen kikerülő kiadványok mennyiségét, mind minőségét illetően. Valószínűleg komolyabb fejlesztéseket tudott megvalósítani – nem utolsósorban első felesége, a pozsonyi nyomdász lánya, Catharina Royer hozományára támaszkodva. Felesége azonban 1749-ben végrendelkezni kényszerült, majd fiatalon elhalálozott. Második házassága – amint azt Pitroff Pál részletesebben bemutatja – már korántsem volt ilyen sikeres; sőt az új feleség – többek véleménye szerint – jelentős mértékben hozzájárult a vállalkozás eladósodásához, kis híján teljes csődbe jutásához is. Az 1770-es évek végi, '80-as évek eleji zű-

rös időszakot itt és most nem részletezve csupán annyit jegyeznek meg: egy másik pozsonyi rokon nyomdász, Michael Johann Landerer anyagi segítségével és erkölcsi tekintélye kellett ahhoz, hogy a Streibig-nyomda átvésszelje a nehéz éveket, és 1783-tól a bécsi műhelyekben tanult fiú, Joseph Streibig vezetése alatt újra fellendülhessen.

Joseph Streibig kedvező időszakban került a vállalkozás élére: egyrészt azért, mert II. József kora – amint arra többen is utaltak már – fellendülést hozott a hazai nyomdászatban; másrészt a győri kulturális élet egyik fontos időszaka ez: Révai Miklós és baráti köre számos megrendelést adott a nyomdának is. Nemcsak Győrött vált ismét stabilabbá a nyomda helyzete, de Joseph Streibig terjeszkedésre is gondolhatott: 1788-ban Pápán nyitott fióknyomdát, melyet a következő évben – talán a több megrendelés reményében – Veszprémben

telepített át. Négy évig működött itt a nyomda, mely Hudi József kutatásai szerint ezalatt 21 kiadványt bocsátott ki; 1793-ban viszont Streibig már nem tudta fenntartani a veszprémi fióknyomdát, és eladta azt Szammer Mihálynak. A győri nyomdát viszont 1807-ben bekövetkezett haláláig maga vezette; hogy az officina országszerte ismert volt, annak bizonyítására Vályi András jeles országleíró munkáját idézem: „Könyvnyomtató ház is vagyon Győrben, mélynek sajtója alól számos magyar könyvek kerülnek világosságra...” (II. köt. 121. o.)

Joseph Streibig halála után nyolc évig özvegye vitte tovább a vállalkozást; 1815-ben vette azt át fiuk, Leopold Streibig, akinek haláláig 22 esztendő adatott a műhely vezetésére. Nála tanulta meg 1825 és 1830 között a mesterség alapjait az a Czéh Sándor, aki azután 1836-ban Magyaróváron nyomdát alapított, és ezzel vetélytársává vált egykori mesterének – pon-

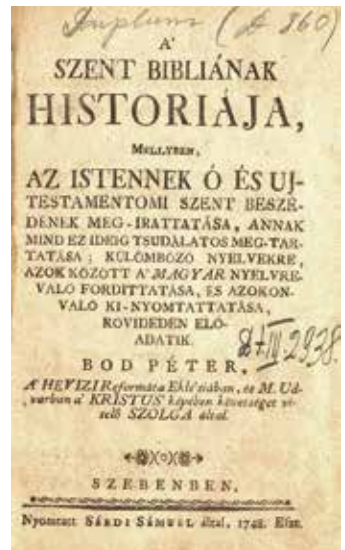
tosabban özvegyének, mivel Leopold a következő évben meghalt; így özvegye, Clara Werner lett 1837-től a nyomda vezetője. Ekkor már többen is szerettek volna Győrött és környékén újabb nyomdát alapítani, Pardavi János például 1846-ban a szomszédos – akkor még önálló településként működő – Győr-Szigetben. Ezeket a kísérleteket még sikerrel védte ki az özvegy, akinek kilenc félára gyermekről kellett gondoskodnia; fejlesztésre viszont már nem maradt ereje. Emiatt 1846-ban kénytelen volt bérbe adni a nyomdát művezetőjének, Sauervein Viktor Gézának, aki jelentős fejlesztéseket hajtott végre, így beszerzett egy gyorsajtot is. E fejlesztések tették lehetővé a nyomda utolsó fellendülését; és segítettek egyben azt, hogy az öt év elteltével az özvegytől a nyomdát megvásárolja. Erre 1850. július 26-án került sor; ezzel ért véget a Streibig-nyomda 123 éves győri tevékenysége – és kezdődött el a Sauervein-nyomdáé.

Allgemeines Mission-Frag-Büchlein (címlap)

Padányi Bíró Márton: Ünnepp-napokon,... (címlap)

Bod Péter: A' Szent Bibliának históriája (címlap)

A STREIBIG-NYOMDA 18. SZÁZADI KIADVÁNYAIRÓL

A Streibig-nyomda 18. századi kiadványainak számát mind Borsa Gedeon, mind V. Ecsedy Judit mintegy ezer darabra becsülte; magam két évtizeddel ezelőtt 977 darabot tudtam összeszámolni. Érdeemes néhány pillantást vetnünk e kiadványok megoszlására!

Heltai Gáspár: Magyar krónika (címlap)

Ha a kiadványok megjelenési évét nézzük, a statisztika alátámasztja azon megállapításunkat, hogy a nyomda egyik fénykora a 18. század közepére esett: az 1750-es évekből 181, az előzőből 164 kiadványról tudunk bizonyosan. Menyiségben ezt nem érte el, de a megelőző évtizedekhez képest fellendülést mutat a század vége: az 1780-as évekből 143, míg az utolsó évtizedből 141 nyomtatványt sikerült akkor fellelnem.

Nyelvi megoszlásukat tekintve 509 latin, 335 magyar és 129 német nyelvű kiadványt számolhattam össze; vagyis a nyomtatványok 55%-a latin, 34%-a magyar, míg 13%-a német nyelven készült. Adott ki emellett a nyomda egy-egy horvát, illetve francia nyelvű kiadványt; míg néhány kötet több nyelven jelent meg. Ez utóbbiak legszebb példája az 1731-ben napvilágot látott *Rituale Romano-Jaurinense*, melyben az egyházi szertartások szövege latin, magyar és horvát nyelven egyaránt megtalálható. De említésre érdemes Márton István pápai református professzor 1794-ben megjelent, *A görög nyelv első kezdete* című munkája is, melyben a nyomda görög betűkészletét is megcsodálhatjuk. A nyelvi megoszlás alakulását tekintve kiemelhetjük a magyar nyelvű kiadványok látványos elő-

Heltai Gáspár: Magyar krónika (Szent István király)

retörését: míg 1780-ig a latin nyelvű nyomtatványok aránya szinte minden évtizedben 50% fölé volt, az 1780-as években már magyar nyelvű kiadványból van a legtöbb – az utolsó évtizedben pedig ez utóbbiak aránya már az 50%-ot is meghaladta!

A kiadványok tartalmi megoszlását vizsgálva látható, hogy a legnépesebb csoportot 440 nyomtatvánnyal (45,1%) a vallással kapcsolatos munkák alkotják. Ha figyelembe vesszük a Győrött és környékén működő egyházi személyek nagy számát – a városban a káptalan tudós tagjai mellett jezsuita, ferences és karmelita szerzetesek működtek; de a szerzői körhöz tartoztak a szentmártonhegyi bencések, a csornai premontreiek vagy éppen a pápai református főiskola és kollégium tudós tanárai is –, ezen aligha kell csodálkoznunk. Különösen szép számban jelentek meg prédikációs kötetek, a helybeliek mellett távolabb működő szerzőktől is; ez utóbbiak közül Padányi Bíró Márton veszprémi püspök nevét említeném, akinek 1750 és 1762 között nem kevesebb, mint 12 munkája hagyta el a győri nyomdát, köztük az *Ünnep-napokon, diaetáknak alkalmazosságával, 's egyéb jeles napokon mondatott külömb-külfömbféle sok szép prédikációk* című, mintegy 1100 oldal terjedelmű kötet is. E műfaj érdekességei közül a Radzivilai vilnusi herceg jeruzsálemi zarándokútjáról beszámoló, több kiadást megért kötetet (*Jerosolymitana peregrinatio...*) emelném ki: nem csupán díszes barokk címlapja miatt, de a benne található izgalmas alaprajzok – például a Kálvária hegyéről – okán is. Említésre érdemes, hogy a városban mű-

ködő vallásos társulatok számára szükséges kiadványok egy részét is itt nyomtatták; ennek szép példája az *Allgemeines Mission-Frag-Büchlein*, melyet a Keresztény Tanítás Társasága (Christen-Lehr-Bruderschaft) tagjai számára készítettek.

A vallásos kiadványok kapcsán még egy érdekességre szeretném felhívni a figyelmet! Bod Péter *A' Szent Bibliának historiája* című munkája harmadik kiadásának címlapján az olvasható, hogy az Sárdi Sámuel által nyomtatott Szebenben, 1748-ban; V. Ecsedy Judit kutatásaiból viszont tudjuk, hogy valójában Győrött készült, valószínűleg 1782-ben! Ez a kiadvány tehát egyike azon munkáknak, melyek hamis impresszummal készültek Győrött! V. Ecsedy Judit 17 ilyen kiadványt tudott eddig azonosítani; érdekesség, hogy közülük nyolc, véleménye szerint, 1733–1735 táján készült. Vagyis: már az alapító Josef Anton Streibig élt ezzel az eszközzel, aligha véletlenül, hiszen ezen kiadványok mindegyike protestánsok számára készült; ő maga pedig – amint már említettük – a győri katolikus püspök tipográfusaként került a városba!

A 18. századi győri Streibig-kiadványok második legnagyobb csoportját „egyéb szakirodalom” néven tudnám összefoglalni. A jelentős számú jogi szakkönyvet itt és most hely hiányában nem részletezném; a számos történeti munkából is csupán egyet említek: Heltai Gáspár *Magyar krónika* című opusát, mely az 1574. évi kolozsvári első kiadást követően itt látott 1789-ben újra napvilágot – és amely szép metszeteiket közöl királyainkról is.

Sándor István:
Magyar Könyvesház (címlap)

Míg az egyéb tudományok köréből egy munkára hívnám fel külön is a figyelmet: ez a *Manuale chirurgicum avagy Chirurgicali úti-társ* címet viseli, és Miskolczi Ferenc győri chirurgus bocsátotta ki 1742-ben – hogy azután négy évtizeden keresztül az első magyar nyelvű sebészeti tankönyvként használják az oktatásban.

A 18. századi győri nyomtatványok harmadik legnépesebb csoportját a kalendáriumok alkotják: a három – latin, német, illetve magyar nyelvű – győri típusból együttesen 156 darab 1800 előtti kiadást sikerült összeszámolnom a bibliográfiákban. Amint már említettem, a győri nyomda első kiadványa is egy kalendárium volt: az 1728. évre szóló nagy alakú, kétnyelvű – latin és német – *Calendarium Jaurinense* érdekessége a kihajtható címlap, melyen a latin szövegben hét, a németben kilenc betűtípust, illetve betűméretet számolhatunk össze; ez

már önmagában mutatja a széles választékot, a kivitelezés minősége pedig a nyomdaalapító igényességét és a szaktudását is. A német nyelvű, krakkói mintára készült sorozat – *Crackauer Schreib-Kalender* – 1729-től látott rendszeresen napvilágot, és nagy népszerűségnek örvendett a német parasztság és polgárság körében. A latin nyelvű címtáras kalendárium – *Calendarium Jaurinense titolare et politicum...* – 1740-tól a század végéig minden esztendőben megjelent; értékét növelték a benne folytatásokban közölt tudományos munkák, így például Thuróczy János krónikája vagy Brodarics István története a mohácsi vészről. Míg a lőcsei mintára nyomott magyar nyelvű kalendárium – *Házi és úti új kalendárium* – a benne található olvasmányok miatt vált kereshetővé; ez utóbbiakból bő válogatást olvashatunk Szilágyi Ferenc Elmét vidító elegy-begyűjtemény című, 1983-ban megjelent kötetében. A kalendáriumok nemcsak jelentős hasznot hoztak a nyomdának, de szinte folyamatos pereskedést is; ez utóbbiakról bőven olvashatunk Pitroff Pál említett munkájában.

Jelentős csoportot alkotnak a nyomda termékei között az ún. alkalmi nyomtatványok is. Ezek terjedelme többnyire néhány oldal, esetleg egy-két levél; az „alkalom” pedig a legtöbb esetben egy temetés. Jó példa erre Stehenich János Mihály *Luctus sacerdotalis, az-az papi gyász ...* című munkája, mely Groll Adolf győri püspök temetésén hangzott el búcsúztatóként 1743-ban. Szerencsére ismerünk vidámabb témájú alkalmi kiadványokat is: Kovács László István *Deus pugnans et*

vincens, Az-az keresztényekkel az pogánság ellen meg-győzhetetlenül hadakozó és győző Isten, ... című ünnepi beszéde például 1747 tavaszán, a győri vár törököktől való visszavételének évfordulóján hangzott el.

Utolsóként említtem a szépirodalmi alkotások 31 tételből álló kis csoportját; ezek jelentős hányada (19 mű) a 18. század utolsó két évtizedében látott napvilágot. A szerzők között több munkával szerepel Sándor István, valamint Péczeli József komáromi református prédikátor, a Mindenés Gyűjtemény szerkesztője; de ott van például a már említett Révai Miklós, aki saját munkája mellett sajtó alá rendezte *Faludi Ferenc költeményes maradványait* is, két kötetben.

A STREIBIG-NYOMDA A 19. SZÁZAD ELSŐ FELÉBEN

A győri Streibig-nyomda utolsó fél évszázadának terméséről még nem rendelkezünk pontosabb számszerű adatokkal; így az alábbiakban csupán néhány fontosabb jellemzőre szeretném a figyelmet felhívni.

Nagy valószínűséggel mondhatom, hogy ezen időszakban is a vallásos tárgyú, illetve egyházi megrendelésre készült kiadványok alkották a legnépesebb csoportot. Már csak azért is, mert ekkorra rendszeressé válik az egyházi névtárak (schematismusok) kiadása. Mivel a győri egyházmegye évente, a pannonhalmi bencés rend átlagosan két évente, a csornai premontrei rend pedig kb. három évenként adott ki névtárat, megállapíthatjuk: az egyházi névtárak kiadása biztos megrendelést jelentett a nyomdának. De jelentek meg szép

számmal énekes-, illetve imakönyvek is: az utóbbiak közül Anton Engelbert Maurer 1808-ban napvilágot látott *Der nach dem Geiste der wahren Religion...* című munkájára utalnék külön is, melynek érdekessége, hogy a címlap mellett látható metszet a győri Könnyező Szűzanya-képet ábrázolja. De érdekes szempontunkból a *Magyar kis officium avagy Mindennapi ájtatos gyakorlatok* is, mely 1831-ben hagyta el Leopold Streibig műhelyét, bizonyítva, hogy a német mellett magyar nyelvű imakönyvekre is volt már igény a városban és környékén.

A tudományos munkák kiadásában főként a győri bencés gimnázium, valamint a jogakadémia tanárai jeleskedtek; de az 1830-as évekig itt publikáltak a pápai református kollégium professzorai is. Az előbbiekből sorából említhetem például a geometriai köteteket kiadó Bresztyenszky Adalbert, vala-

mint az első munkáival – *Jellemisme, illetve Mutatvány a tapasztalati lélektan köréből* – az 1840-es évek második felében jelentkező Rónay Jácint nevét; míg az utóbbiak közül a nyelvkönyve kapcsán már említett Márton István volt talán a legaktívabb. Az ezen időszakban megjelentetett szakkönyvek közül valószínűleg Sándor István 1803-ban napvilágot látott *Magyar Könyvesház, avagy a magyar könyveknek kinyomtatások ideje szerént való rövid említésök* című munkája a legismertebb, melyet az első magyar retrospektív nemzeti bibliográfiának tekinthetünk!

A kalendáriumok változatlanul három sorozatban jelentek meg, csupán a magyar kiadás címe változott néha: az 1830. esztendőre szóló például a *Magyar és Erdély országi ó és ujji kalendárium* címet kapta – mely talán arra is utal, hogy Erdélybe is eljutottak példányai. Hogy kelendő volt a kiadványtípus, azt bizonyítja az is, hogy a nyomda újabb, a korábbiaknál kisebb méretű sorozatokat (*Sack-Kalender*, azaz: zseb-kalendárium) is indított, melyekbe néha – amint azt több fennmaradt példány is bizonyítja – egy kis tükröt is vágatott tulajdonosa.

Az alkalmi kiadványok száma és félesége tovább nőtt: a halotti búcsúztatók mellett népszerűvé válnak például a névnapki köszöntők vagy éppen a beiktatási beszédek: egy-egy győri püspök, szentmártoni főapát vagy bakonybéli apát beiktatása alkalmából nem ritkán hat-nyolc alkalmi kiadványt is megjelentetett a győri nyomda. Megjelennek továbbá a plakátok, hirdetések is: különösen 1848–1849-

Maurer: *Der nach dem Geiste der wahren Religion...* (címlap)

nyarán véget ért; az új tulajdonos, Sauervein Géza Viktor új korszakot nyitott a város nyomdászatának történetében. De erről már a következő részben szeretnék szólni – miként egyre nagyobb számú követőjéről is!

IRODALOM

Borsa Gedeon: Streibig-nyomda (1708–1850). In: Péter László (főszerk.): Új Magyar Irodalmi Lexikon. I–III. köt. 2. jav., bőv. kiad. Budapest, 2000. III. köt. 1989–1990. o.

Ecsedy Judit, V.: Titkos nyomdahelyű régi magyar könyvek. Budapest, 1996.

Ecsedy Judit, V.: Streibig-nyomda. In: Kőszeghy Péter (főszerk.): Magyar Művelődéstörténeti Lexikon. Középkor és kora újkor. X. köt. Budapest, 2010. 389–390. o.

Ecsedy Judit, V.: Bod Péter műveinek kiadástörténetéhez – hamis évmegjelölésű változatok. In: Magyar Könyvszemle, 2014. 1. sz. 10–28. o.

Fias István: Emlékezés Győr nyomdáira. Győr, 1977.

Horváth József: Adalékok a győri Streibig-nyomda történetéhez. In: Uő. (szerk.):

A Kisfaludy Károly Megyei Könyvtár Jubileumi Évkönyve 1898–1998. Győr, 1998. 185–217. o.

Horváth József: Dr. Kovács Pál és a Hazánk. (A szerkesztő és az újság helye, szerepe a magyar sajtótörténetben.) In: Arrabona. Múzeumi Közlemények. 47/2. Győr, 2009. 45–76. o.

Horváth Sándor Domonkos: Az első győri könyvesházak. Győr, 2002.

Kováts Katalin: Győr nyomdái a 19. század második felében.

In: Horváth József (szerk.): A Kisfaludy Károly Megyei Könyvtár Jubileumi Évkönyve 1898–1998. Győr, 1998. 218–251. o.

Markos Béla: Az 1712 és 1800 közötti magyar könyvtermelés adatai. In: Magyar Könyvszemle, 1971. 1–11. o.

Pernes Gyula: A győri Streibig-nyomdáról 250 év távlatából. In: Honismeret, 1977. 2–3. sz. 38–40. o.

Pitroff Pál: A győri sajtó története (1728–1850). Győr, 1915.

Vályi András: Magyar Országának leírása. I–III. köt. Buda, 1796–1799.

Zöld Ferenc: Nyomdák, kiadók, könyvkereskedők Győrött. In: Uő. (szerk.): Kisalföldi Könyvesházak. (Győr, 1981.) 6–38. o.

Zsupos Zoltán: Hirdetmények, színlapok, aprónyomatványok. Győr 1848–1849. Győr, 2014.

ARANYKÖPÉSEK

Pannonprint Kft. Veszprém, Godzsa Zoltán

A gépmester fiúk és segéd munkások szerettek az ofszet-előkészítőbe járni a soron következő munka nyomólemezeiért. Feltűnően gyakran felbukkantak körbenézni, készen vannak-e már az új formák, és mellesleg a csinos montírozó és lemezmaszó lányokkal beszélgetésbe elegyedtek. Mikor ez a művezetőnek – Godzsa Zolinak – szemet szűrt, aki nem akart minden arra ógyelgőt megdorgálni, a következő diszkrét felirat jelent meg a falhoz támasztva, jól látható helyen:

„Ha nincs mit csinálnod, ne itt csináld!”

A kissé viseltes A4-es lapocskát túlélte a Veszprémi Nyomda ofszet-előkészítő üzemét, sőt a Pannonprint Kft.-t is...

Feljegyezte: Faludi Viktória

